De Heraut

VAN DE

Gereformeerde Kerken in Nederland.

Het auteursrecht van den inhoud van dit blad wordt verzekerd overeenkomstig de wet van 28 Juni 1881 (*Staatsblad* N°. 124).

Dit blad wordt geregeld des Vrijdags aan de geabonneerden verzonden.
Bijdragen van medewerkers, ingezonden stukken en alles wat verder den inhoud van dit blad betreft, te adresseeren aan de **REDACTIE**. Abonnementen en Advertentiën aan de **ADMINISTRATIE** van **De Heraut**, Amsterdam.
Inzendingen die later dan Donderdag 's namiddags te 12 ure worden ontvangen kunnen voor het nummer van die week niet meer in aanmerking komen.

Zondag 10 Januari 1892. N°. 733.

Abonnementsprijs: franco aan huis, per drie maanden *f* **1.20.** Afzonderlijke nummers aan het Bureel **10** Cent.
Abonnementen worden aangenomen door alle Boekhandelaren, Postdirecteuren enz. en aan het Bureel te Amsterdam.
Advertentiën: van 1 tot 6 regels **90** Cent; voor elken regel meer **15** Cent.
Aanvragen en vermelding van liefdegaven en Verslagen van Vereenigingen **10** Ct. per regel.

Wedergeboorte en Bekeering.

ZONDAGSAFDEELING XXXIII.

> Ik ben met Christus gekruist; en ik leef, doch niet meer ik, maar Christus leeft in mij; en hetgeen ik nu in het vleesch leef, dat leef ik door het geloof des Zoons van God, die mij liefgehad heeft, en zichzelven voor mij overgegeven heeft.
> Gal. 2 : 20.

VII. (*Slot.*)

De laatste vraag, die ons ter bespreking overblijft, is die der al doorgaande en voortdurende, of wil men, telkens herhaalde en voortschrijdende bekeering. Het spraakgebruik van den Catechismus dwingt hiertoe. Het is toch duidelijk, dat noch het afsterven van den ouden mensch noch de opstanding van den nieuwen mensch (de twee stukken die saâm immers, naar luid van den Catechismus de bekeering uitmaken) door den Catechismus genomen worden, als in één oogenblik afgeloopen en ten einde toe voltooid. Afgezien van de hier gekozen bewoordingen, herinnere men zich slechts, hoe de Catechismus in Vraag 43 als één der vruchten van het kruis o. a. dit had aangegeven: „*dat onze oude mensch met hem gekruist, gedood, en begraven wordt.*" De apostel zegt het dan ook zoo duidelijk tot reeds bekeerde personen: „Doodt dan uw leden, welke op aarde zijn."

Hierbij sta echter de waarschuwing op den voorgrond, dat men, om deze al voortgaande bekeering, toch nooit de eerste en principieele bekeering van haar geheel buitengemeen karakter beroove. Integendeel blijft die eerste en principieele bekeering altoos het beslissende, en het uitgangspunt van alle daarop volgende bekeering. Nooit mag dus die eerste bekeering met de daarop volgende bekeering op één lijn worden gesteld. In de eerste bekeering is het een zondaar, die nog geen bewust geloof had, en nu tot bewust geloof komt; terwijl in alle volgende bekeering, niet de van geloof ontbloote zondaar, maar het weer ingestorte kind van God zich naar de vrucht van Golgotha uitstrekt. Ook al hebt ge dus te doen met een uitverkorene, die van der jeugd af door den Heere bewaard en in zijn heilgeheim ingeleid is, zoodat hij bijna zonder schok of machtige aangrijping uit zijn geloofloos bestaan in de zaligheid van het geloof is overgegaan, toch was er ook bij hem een oogenblik, waarin de vlam des geloofs het eerste in zijn hart ontvonkte; en dit eerste opwaken van het geloof in zijn hart blijft altoos het toongevende en beslissende; terwijl alle latere bekeeringen nooit iets anders zijn, dan óf een weeropnemen van, óf een voortspinnen aan den levensdraad, die in deze eerste bekeering en geloofsontwaking werd aangevangen.

Doch staat dit eenmaal onwrikbaar voor aller overtuiging vast, dan, zeker, kan er niet ernstig genoeg op telkens vernieuwde en altoos voortgaande bekeering worden aangedrongen, en heeft men hierbij drieërlei te onderscheiden: 1°. het terugkeeren tot de eerste bekeering; 2°. het zich bekeeren na een val in de zonde; en 3°. het zich voortdurend meer afkeeren van de zonde en meer toekeeren tot zijn God.

Over elk dezer drie sta hier een kort woord.

Vooreerst kan men *zijn eerste liefde verlaten* hebben. Dan is men *uitgevallen* van hetgeen waartoe men gekomen was, en geraakt men almeer in dien jammerlijken toestand, waarin de Schrift ons toeroept: „Zie dan van waar gij uitgevallen zijt en doe de eerste werken." Dit nu komt bij *elk* geloovige voor; althans in die beperkte mate, dat de heilige geestdrift, die hem in de dagen zijner eerste bekeering aangreep, allengs verflauwt; dat het vuur der liefde minder sterk in hem brand; en dat de ijver voor den Naam des Heeren niet meer dat warme karakter van vroeger bij hem draagt. Ten deele ligt hierin nu iets natuurlijks, en wat zoo zijn moet. Er is toch in die eerste liefde altoos een spanning, die in die mate niet kon voortduren; en allengs in gematigder vorm moest overgaan. Op zich zelf ligt er dus nog geen achteruitgang in, dat die sterke, heftige, ons geheel verterende spanning afneemt; en men kwelt zich ten onrechte, zoo men over het verlies van deze eerste vurige liefde bedroefd is. Veeleer ontstaat het zondige eerst dan, als deze onze liefde, deze geestdrift, deze ijver, omdat ze niet meer dit sterke en heftige karakter kan dragen, geheel ophoudt en in onverschilligheid omslaat. Ge voelt dit bij de liefde van een moeder voor haar kind. Vooral wie voor het eerst moeder werd, mint haar kind veelal de eerste maanden zoo hartstochtelijk, dat ze buiten haar kind niet kan en niet van haar kind af kan blijven. Dit nu is overspanning. Dat kan en mag zoo niet blijven. En allengs mindert het dan ook. Maar nu ziet men bij de eene moeder, dat die hartstochtelijke verkleefdheid allengs overgaat in gematigder en toch dieper liefde, terwijl ze bij een andere moeder plaats maakt voor een onverschilligheid die u soms ergert. Dat laatste nu is zondig; het eerste niet. En zoo nu ook is het bij het kind van God niet slechts natuurlijk, maar zelfs goed, dat de liefde voor het Eeuwige Wezen allengs een kalmer, een heiliger, en daardoor dieper karakter aanneemt, zoodat het hartstochtelijke er uit weggaat; maar wat *niet* mag, en een uitvallen en een verlaten van de eerste liefde zou zijn, is, zoo iemand na eerst van liefde voor zijn God in sterke spanning en overdrijving verteerd te zijn, nu omsloeg in koude onverschilligheid en voor zijn Vader die in de hemelen is niets meer voelde kloppen of trillen in zijn hart. Zoodra dit u overkomt, is er grootelijks zonde, en het is in deze zonde, dat we *niet* mogen blijven liggen, maar dat we door God en zijn Woord worden opgeroepen, om terug te keeren tot onze eerste liefde, te zien waarvan we uitgevallen zijn, en de eerste werken te doen. Soms komt zulk een tweede bekeering voor onder den naam van *Verbondsvernieuwing*, omdat feitelijk toch elke bekeering een treden in het verbond met den Drieëenigen God is; elk ontvallen aan onze bekeering een verbreken van dit verbond was; en in zooverre elke vernieuwing van onze eerste bekeering een vernieuwing van het verbond met onzen God mag heeten. Hiertoe nu hebben Gods kinderen elkander ernstig en gedurig op te wekken, en gelukkig mag het gezin heeten, waarin veel kinderen Gods samenleven, die na een tijdlang te zijn afgeweken en verflauwd, zich weer door den Geest des Heeren voelen aangegrepen, om weer saâm door verbondsvernieuwing terug te keeren tot den Heere hun God.

Onderscheiden hiervan is, wat niet zooreer *vernieuwing* van bekeering als wel een *tweede* bekeering is. Niet natuurlijk, alsof men zich ten tweeden male bekeeren kon, in den zin, waarin men zich de eerste maal tot zijn God keerde. Dit toch is, gelijk we zagen, volstrekt ondenkbaar. Maar wat wel voorkomt is, dat een tweede bekeering aanvullend en voltooiend op de eerste principieele bekeering volgt. Dit 1. met name het geval bij zulke personen, die, vóór ze tot hun eerste bekeering kwamen, verslaafd waren aan een sterk uitgebarsten zonde; en voor wie daardoor de eerste bekeering al te zeer het bepaalde karakter aannam van met die ééne bepaalde zonde te breken. Men heeft dit gezien met personen, die zich aan zonde van dronkenschap, aan zonde van wellust, aan zonde van wraakzucht, van schandelijke logen en zooveel meer hadden overgegeven, en nu, hetzij door een jammerlijk gevolg van hun zonde of door een schrikkelijke uitbarsting er van, of ook door een onverhoedsche ontdekking van hun zonde, diep in de consciëntie aangegrepen, werkelijk tot ommekeer, tot zielsverbrijzeling en tot oprecht toevlucht nemen tot het kruis van Christus gekomen waren. Want wel moet men met deze plotselinge bekeering van verharde zondaren altoos zeer voorzichtig zijn, en is er bij deze lieden heel wat Ezausberouw voor echt berouw aangezien; maar toch toont de ondervinding, dat er ook onder deze plotseling bekeerde zondaars wel waarlijk goud van het echte soort is. Alleen maar hun bekeering blijft altoos een hoogst eenzijdig karakter dragen. Die ééne zonde was zoo altoos hun booze vijand geweest, dat ze voor de overige zonden van hun hart bijna geen oog hadden.

Vandaar dat ze in hun bekeering zich met alle kracht tegen dien éénen boozen vijand hebben gekeerd, maar het dan ook niet zoo spoedig verstonden, hoe de dienst des Heeren bestaat in een liefde voor *al* zijn geboden, in een haten van *alle* zonden, en in een lust om naar de wet Gods in *alle* goede werken te leven.

En toch is dit geen punt, waarover heen mag worden geloopen, omdat het onderscheid tusschen een waarachtige en een eigengemaakte bekeering ten slotte altoos weer op dit ééne punt neerkomt. Eigengemaakte bekeering besnoeit enkele waterloten, maar laat den boom wild; terwijl omgekeerd de waarachtige bekeering misschien nog enkele waterloten zitten laat, maar den boom van wild tam maakt. *Echte* bekeering is daarom nooit een afsterven van enkele zonden, maar een afsterven van *heel* onzen ouden mensch, d. w. z. van *alle* zondige roerselen, hoegenaamd ook bekend, of alleen Gode; heimelijk en in het openbaar. Het beginsel van onze gehoorzaamheid moge nog klein wezen, maar in elk geval moet het een begin van den heelen nieuwen mensch zijn, en daarom zich uitstrekken naar *alle* geboden en *alle* goed werk te gelijk. Vóór en na de Wet legt de Catechismus hier dan ook zoo vollen nadruk op. In Vraag 90 heet: „Een hartelijke vreugde in God door Christus en lust en liefde om naar den wille Gods *in alle goed werk te leven.*" En, na de Wet, zegt de Catechismus nog eens in Vraag 114: »Zelfs de allerheiligsten hebben in dit leven maar een klein beginsel der ware gehoorzaamheid, doch alzoo dat zij met een ernstig voornemen, *niet alleen naar sommige, maar naar alle Gods geboden, beginnen te leven.*"

Dit nu verstaat een bekeerde niet altoos dadelijk, en dan gebeurt het zoo vaak, dat wie sterk in één zonde verzonken lag, tegen die ééne zonde al zijn macht uitput, en daardoor te lichter in andere zonden, vooral hoogmoedszonden, zonden van inbeelding, lichtgeraaktheid, en was dies meer zij, vervalt. Dit wreekt zich dan door geestelijke dorheid; dit straft God door gemis aan geestelijke sappigheid. Zoo komt men weer in de woestijn; en het is in deze woestijn, dat God de Heere dan zulk een verdoolde weer opzoekt en terecht brengt; alsnu zijn geestelijk oog voor de oneindigheid van zijn wet ontsluit, en hem alsdan eerst door een aanvullende bekeering, met al Gods heiligen leert verstaan, welke de breedte en diepte, de hoogte en lengte zij van de liefde Gods die in Christus Jezus is.

Of ook komt het voor, dat een kind van God, juist ten gevolge van dit eenzijdig karakter zijner eerste bekeering in zijn zonde terugvalt, weer bezwijkt voor den vijand, dien hij overwonnen waande, en nu opeens ontwaakt in een toestand van geestelijke ellende, die hem als de verloren zoon weer doet opstaan, en tot zijn Vader gaan, om te zeggen: „Vader, ik heb gezondigd tegen den hemel en tegen U en ben niet meer waard, uw zoon genaamd te worden." Maar ook dan blijft deze tweede of aanvullende bekeering altoos een ondergeschikt karakter dragen. Ook al durfde deze verloren zoon geen zoon meer zijn, en al bad hij slechts om een dienstknechtsplaats, toch was zijn eerste woord »vader", en *wierd* hij niet nu eerst, maar *was* hij zelfs te midden van zijn afdoling, toen hij het draf der zwijnen at, een *kind* van zijn God.

En eindelijk komt hier dan nog bij de derde soort van latere en nadere bekeering, die slechts in oneigenlijken zin dezen naam draagt, en daarom meestal onze *heilig making* wordt genoemd. Dit ziet op de *dagelijksche* bekeering; op onze gestadige roeping, om altoos weer den ouden mensch en onze leden die op aarde zijn te dooden, en altoos weer den nieuwen mensch rijker en voller in zijn God te laten opleven. Een voortdurend werken met ons geloof, om in het kruis van Jezus te sterven en uit zijn opstanding op te staan. Eigenlijk heeft men hierbij dus niet met een nieuwe of tweede bekeering, maar met een stil en gestadig doorwerken van de eerste oorspronkelijke bekeering te doen. Bij zijn bekeering keert men zich om op zijn weg en keert zich nu van de zonde af en naar zijn God toe; maar daarom is men nog vlak bij zijn zonde, ook al staat men er nu met zijn rug naar toegekeerd, en kan men, o, nog zoo verre van zijn God af zijn, ook al staat men naar Hem toegekeerd met het aangezicht. Hier mag dus geen stilstand wezen. Ge staat dan nu goed, van de zonde af en naar uw God toegekeerd; maar nu moet ge, in dien goeden stand blijvende, voort en verder, al meer van de zonde af, en al dichter naar God, tot binnen in zijn Tente en ingeleid in zijn verborgen omgang. Bij het licht des Woords ontdekt uw geloof dan telkens beter en juister het onreine, het zondige, het vuile van uw innerlijk zielsbestaan; en in gelijken tred hiermeê neemt uw kennisse toe van de vrucht van Golgotha; en het is door die dubbele geloofsverrijking dat ge dagelijks u bekeert en dagelijks rijker en voller ontdekt, dat 's Heeren verborgenheid over uw tente is. Daar zullen dan wel dagen van stilstand, soms maanden van winterkoude en dorheid tusschenin komen; maar met dien verdorrenden toestand hebt ge dan geen vrede, daar worstelt en smeekt ge tegen, en het einde is altoos weer, dat de eeuwige armen der ontferming die onder u zijn, u weer verder door de golven dragen, altoos het „Jeruzalem dat boven is" meer nabij.

Wil men dit geestelijk proces nu met den naam van „heiligmaking" bestempelen, gelijk de Catechismus dit in Vraag 24 doet, ons is dat wel, mits men wel in het oog houde, dat de »heiligmaking" dan niet uitdrukt wat *gij doet*, maar alleen *wat God in u doet.* „Heiligmaking" wil nooit zeggen, dat gij uzelven heilig maakt, maar duidt altoos aan, dat de heiligheid van Christus, die u toegerekend werd, u ook wordt geschonken. Daarentegen van uw zijde bezien, en voorzooverre gijzelf handelend optreedt, draagt uw daad altoos en onveranderlijk het ééne zelfde karakter van dooding van den ouden mensch en opstanding van den nieuwen mensch, en dus van bekeering. Want wel wordt in de Schrift geluriig er op aangedrongen, dat Gods kinderen zichzelven reinigen en heiligen zullen, maar, waar het zoo wordt uitgedrukt, is hiermeê altoos de tweeledige daad bedoeld, die eenerzijds de Heere in u, en anderzijds gij in Christus volbrengt. Een verschil waarop daarom te ernstiger moet gewezen, omdat de valsche voorstelling, alsof wij ons zelven allengs heiliger konden maken veel vrome kinderen Gods weer onder het werkverbond heeft teruggeleid; en dientengevolge weer de bekeering heeft verzwakt tot een eerste daad van zelfheiliging. Dit alles nu gaat buiten het geloof om, want het onderscheidende kenmerk van de Christelijke leer der zaligheid bestaat toch immers juist hierin, dat wij alleen door het geloof gerechtvaardigd zijn, en evenzoo alleen door het geloof kunnen doorbreken tot onze eerste en kunnen voortgaan tot onze dagelijksche bekeering.

Wat onze Catechismus nu in Vraag 91 hier nog aan toevoegt over *de goede werken*, strekt meer om een overgang van de *bekeering* op de *Wet des Heeren* te verkrijgen, dan om het stuk der goede werken nogmaals zelfstandig te behandelen. Dit toch zou slechts geleid hebben tot eene herhaling van wat in Vraag 86 reeds behandeld was. Toch is het schoon, zoo kort en kernachtig als hier de drie onmisbare kenmerken van alle goed werk aldus worden saamgevoegd: Ze moeten het *geloof* tot wortel, *Gods wet* tot richtsnoer en de *eere des Heeren* tot doeleinde hebben. Een omschrijving die alle werkheiligheid afsnijdt, alle pharizeesche eigendunkelijkheid onherroepelijk veroordeelt; en alle valsche en onoprechte beweegreden van ons hart schuldig stelt. Zoo schuldig zelfs, dat de vraag rijst, of eenig kind Gods ooit van een eenige zijner daden zal durven zeggen, dat hij hierin nu althans een waarlijk goed werk heeft volbracht. Wie toch leeft zoo, dat er nooit in het drijven van zijn geloof een onheilig bijmengsel, van het richtsnoer van Gods wet een kleine afwijking, in het bedoelen van zijn eer een invlechting van eigenbelang plaats grijpt? Ons hart is zoo arglistig, dat het de besten telkens verraadt; en wie nog het verste voortschreed klaagt nog het diepst over verborgen zonden; niet als over zonden die hij voor menschen verborg, maar die verborgen bleven voor hemzelven. Hoe dikwijls toch zien we van achteren zelven niet zonde in hetgeen toen we er aan toe waren, ons óf onschuldig óf zelfs braaf leek! Misterdaad zou er aan onze goede werken dan ook nooit eenige bevestiging voor onze geloofsverzekerdheid te ontleenen zijn, indien dit moest toegaan op uitwendige wijze, en als bij logische gevolgtrekking. De man die met zijn geloofsverzekerdheid wacht tot hij zeggen kan: „Zie, deze reeks van dagen heb ik nu deze goede werken verricht, en daaruit weet ik dus, dat ik een kind van God ben", sterft zonder ooit het zoet der geloofsverzekering gesmaakt te hebben. Gelukkig staat de zaak dan ook anders. In de natuur van het geloof zit vanzelf de geloofsverzekering in. Hoe meer het geloof wast, hoe meer met het geloof zelf die zekerheid toeneemt. En het is nooit anders dan uit den wortel zelf van het geloof, dat de geloofsverzekerdheid opkomt. Nu wordt echter deze geloofszekerheid, die uit den wortel van het geloof, krachtens zijn aard, vanzelf opspruit, door den wind des daags aangevochten en door allerlei geestelijk beletsel onderdrukt. En waar nu deze geloofszekerheid stuiting ondervindt, heeft God de Heere ons in de „goede werken" een tegenwicht geboden, waardoor de noodlottige uitwerking van deze stuiting verhinderd wordt. Wel brengen deze goede werken dan de geloofszekerheid niet aan, maar ze helpen haar in het uitkomen. Ze zijn als droppels op het nagras, dat dreigde te verschroeien. En zoo nu opgevat, ligt hierin niets raadselachtigs. Nu toch zal men bij deze goede werken niet in de eerste plaats denken aan zoo- en zooveel daden van zelfopoffering en aan zoo- en zooveel grootsche stukken waar men op roemen kan, maar zal het zoekend oog zich allereerst richten op die innerlijke verbrijzeling der ziel, op de verootmoediging voor 's Heeren majesteit, op het dorsten en hongeren naar de gerechtigheid, en op al die innerlijke daden, die juist, omdat ze buiten de kennis der menschen omgaan, altoos veel zekerder waarborg van oprechtheid in zich dragen, dan wat men doet voor der menschen oog.

De hoofdzaak is maar, dat er tweeerlei goed werk is, het dooden van den ouden en het doen opstaan van den nieuwen mensch, en deze beide door de ééne daad des geloofs.

Wie dit nu voorbijziet, en enkel onderzoek doet naar zijn daden van heiligheid, komt altoos teleurgesteld uit en blijft slingeren op en neer. Maar wie de zaak dieper opvat, en van zijn *zondige* daden op zijn *ouden mensch*, en evenzoo van zijn *heilige* daden op zijn *nieuwen mensch* ziet, die rekent niet meest met wat de menschen merken, maar bijna eeniglijk met wat Gods oog in zijn binnenste ziet; en in dien verborgen mensch des harten dáár bespeurt hij dan daden van geloof om af te breken, en daden van geloof om op te bouwen, die hem enkel genade zijn, en, omdat ze uit het geloof opsproten, hem de overtuiging schenken, dat de wortel van zijn geloof nog gezond is en leeft.

KUYPER.

„De vleeschpotten van Egypte."

> En de kinderen Israëls zeiden tot hen: Och, dat wij in Egypteland gestorven waren door de hand des Heeren, toen wij bij de vleeschpotten zaten, toen wij tot verzadiging brood aten! want gijlieden hebt ons uitgeleid in deze woestijn, om deze gansche gemeente door den honger te dooden.
> Exodus 16 : 3.

De »vleeschpotten van Egypte" behooren, evenals het »gouden kalf" tot die trekken uit de Bijbelsche geschiedenis, die in het gemeengoed der volkstaal zijn opgenomen, en daardoor bijna altoos *onjuist* worden verstaan.

Onder de aanbidding van het »gouden kalf" verstaat men bijna altoos de te sterke gehechtheid aan het bezit van goud en goed; terwijl Israël in de woestijn, om het gouden kalf te kunnen aanbidden, juist vrijwillig zijn goud en goed had *afgestaan.*

En evenmin juist is meestal het spreken over de »vleeschpotten van Egypte." Daar toch verstaat men dan onder, dat Israël de voorkeur zou gegeven hebben aan den terugkeer naar Egypte, om daar vleesch te kunnen eten, boven een voortreizen in de woestijn, waar ze alle vleeschspijze moesten missen.

En dit nu is niet zoo.

Van de »vleeschpotten" is slechts éénmaal bij de woestijnreis sprake, en wel omstreeks een maand na den uittocht, toen Israël halverwege het gebergte Sinaï gekomen was.

Die maand lang had Israël geteerd op het meêgenomen brood en op het slachtvee dat ze uit Egypte meê hadden uitgedreven. Want wel vonden ze bij Elim ook zeventig palmboomen; maar wat gaven zeventig palmboomen op een schare van twee millioen?

Ze waren dus duchtig bepakt en beladen uit Egypteland getogen; en een maand lang ontbrak hun niets. Maar toen raakte de voorraad op. Eindelijk werd het laatste ramsoen rondgedeeld; en toen stond heel het volk, met vrouw en kinderen *voor den hongerdood.*

Er was niets meer. De lederen reiszakken waren leeg. Alle slachtvee was op. En de kale rotsgrond bood niets; letterlijk niets; tot geen grasspriet toe. En toen overviel het volk plotseling de doodelijke schrik, het ijzingwekkende denkbeeld, dat heel die menschenmassa daar hulpeloos en verlaten haar ondergang zou vinden door den vreeselijken *hongerdood* in de woestijn.

En toen, in dat hartverscheurend oogenblik, toen die paniek onder het volk sloeg, toen murmureerde het, en toen riep het uit: Als we dan toch sterven moeten, waarom zijn we dan in de plagen van Egypte niet gedood, toen er nog spijze in overvloed was? Sterven is altoos hard; maar geheel doelloos en noodeloos den *hongerdood* te sterven, is zoo vreeselijk.

Er is dus geen sprake van, dat ze naar de vleeschpotten terug verlangden [1]). Wat ze klagen, klagen ze in hun doodsangst voor den hongerdood. En daarom roepen ze uit: »Och, dat wij in Egypte *gestorven waren door de hand des Heeren*, toen wij nog bij de vleeschpotten zaten, toen wij tot verzadiging brood aten; want gijlieden hebt ons uitgeleid in deze woestijn, *om deze gansche gemeente door den honger te dooden.*"

Ook hier is de werkelijke historie der Heilige Schrift dus veel aangrijpender dan wat

1) Het verhaal van Num. 11 : 4 heeft hiermede niets te maken. Dit was, na Horeb, uit zatheid aan het Manna, en doelt op visch.

men er in den volksmond van gemaakt heeft.

De quaestie is niet, dat er onwil was om gedwongen als vegetariërs te leven, en dat men er naar hunkerde, om zich aan gebraden vleesch te vergasten; alsof ze zeggen wilden: Liever Egypte met vleesch, dan op broodrantsoen in de woestijn.

Er was integendeel enkel quaestie van *sterven;* van het sterven van den *vreeslijksten* dood; en dientengevolge de kreet der wanhoop: »Had God ons dan liever in Egypte door zijn plagen gedood; dan waren we den hongerdood ten minste ontkomen."

De geestelijke bewerking, die de Heere zijn volk deed ondergaan, was dus een geweldige.

Reeds één maand na den uittocht plaatste Hij heel het volk voor de hardste, voor de sterkste geloofsproef, om namelijk als er niets meer voor oogen is, niets dan de dood, en dan nog wel de zwarte hongerdood, toch niet te vertwijfelen, maar onkreukbaar en onwrikbaar te vertrouwen op den Heere zijn God.

Het was de geloofsproef van Abraham, toen hij dood was en het moederbloed in Sara was verstorven, en hij toch in de geboorte van een zoon moest gelooven.

Het was de geloofsproef, waarvan Habakuk zong: »Alhoewel de vijgeboom niet bloeien zal, en geen vrucht aan den wijnstok zal zijn; dat het werk des olijfsbooms liegen zal, en de velden geen spijze voortbrengen; dat men de kudden uit de kooi afscheuren zal, en dat er geen rund in de stallingen wezen zal; — zoo zal ik nochtans in den Heere van vreugde opspringen; ik zal mij verheugen in den God mijns heils" (3 : 17).

Het was de geloofsproef, waarin Jezus overwon, toen ook hem in de woestijn hongerde, en toen Satan fluisterde: „Zeg dat die steenen brooden worden", en toen Jezus Satan afsloeg met te zeggen, dat God ook zonder brood zijn leven onderhouden kon en zou door het machtwoord dat uit zijn mond uitging.

Niet een kleine, maar de hoogste geloofsproef, als het uit moet komen, of ge niet in een bijzaak, maar voor heel uw existentie waarachtelijk en eeniglijk op den Heere uw God vertrouwt.

En nu, in die geloofsproef had ook Israël moeten standhouden. En dát deed het niet. Het bezweek, en in stee van te gelooven, ging het murmureeren: »Waren we dan maar in Egypte gestorven, eer de bange honger overkwam"

En zeker hiermeê zondigde Israël; maar gij, die met dit oordeel zoo spoedig gereed zijt, denk aan wat Jezus van de overspelige vrouw zei: »Wie uwer zonder zonde is, werpe den eersten steen."

Want niet dit is de bange geloofsworsteling, om, als we voor God en zijn dienst kozen, ons met een minder deel van aardsche vreugd tevreden te stellen, en alzoo voor de eere onzes Gods een deel van wereldsch geluk op te offeren.

Och, dat kan, en dat doet ook, wie nog slechts de *eerste* geloofsvrucht droeg

Bedenk toch wel, hoe, als uw geloof ten minste van het echte soort is, juist door dat geloof uw zin en smaak een geheele wijziging ondergaat. Veel waaraan ge vroeger in uw wereldsch leven, o, zooveel hechttet en waar ge ternauwernood buiten kondt, heeft nu zoo goed als alle aantrekkelijkheid voor u verloren Dat nu niet meer te hebben is dus zulk een gemis niet. Ge kunt het geen offer noemen. Eer zou het u een last zijn, zoo het u nog werd opgelegd. Denk u b. v. dat gij vroeger op het kaartspel verzot, er toen niet buiten kondt; maar nu verloor het alle bekoring voor u; eer walgt het u; en als men u dwong meê te spelen, zou het u een plage zijn. Hoe zoudt ge dan het gemis daarvan een offer durven noemen?

Waar ook maar eenig geloof is (mits, onderzoek dat altoos wel, mits het *echt* in zijn soort is) daar is dat dusgenaamde hunkeren naar de vorige genietingen eenvoudig ongerijmd; en zoomin het voor een volwassen man een gemis is, dat hij niet meer hoepelen of knikkeren kan als een jongen, evenmin is het voor een kind van God een gemis, dat hij in het drukke spel der wereld niet meer meêspeelt.

En dat te minder nog, omdat tegenover dat schijnbaar gemis een werkelijke *winste* overstaat. Wie *echt* geloof in zijn ziel heeft, ook al ritselt het pas even, die kent genietingen in zijn Heiland en genietingen in Gods verborgen omgang, die hem steeds meer waard worden. In stee van arm, is hij *rijker* geworden. Hij geniet anders, maar *meer*.

Houd u bij die eerste zwakke geloofsvrucht dus niet op

Dat vervreemden aan wereldsch vermaak en dat scheppen van geestelijk vermaak in zijn God en in diens heiligheden, is zoo het eerste waardoor alle *echt* geloof zich kenmerkt, dat wie daarop nog hangt, wel zal doen den wortel van zijn dusgenaamd geloof eens te onderzoeken.

Zulk een is nog aan de vrucht niet toe.

Hij tobt, om met Hebr. 5 en 6 te spreken nog in »de eerste beginselen."

Hij is nog aan de melk, en van vaste spijs is voor zulk een nog geen sprake.

Neen, de eigenlijke geloofsstrijd komt dan eerst, als God ons scherper aantast en op banger proeve stelt.

Als het niet om de uitruiling van wereldsch voor geestelijk genot, maar op de existentie, op leven en dood, op een overgegeven worden als Job in de hand van Satan en Dood aankomt.

Dit nu kan geschieden doordien God ons in ons bedrijf en nering slaat. Het kan doordat God ons dreigt te slaan in wie ons onmisbaar zijn voor ons hart. Het kan doordien God onszelven aantast en als Job op den asschhoop zet.

Dan stormt het door huis en hart.

Dan schrikt de ziel in doodangst, en komen de sombere, booze gestalten van wanhoop en vertwijfeling, soms zelfs het grijpen naar zelfmoord, op u aan.

Demonisch, echt duivelsch en satanisch zijn dan allerlei inblazingen, die door de kieren van ons hart dringen.

En als we dan na kunnen rekenen, dat we meê, omdat we voor den Heere kozen, in zulke angsten gekomen zijn; en er komt nog bij, dat de Heere ons al wat we voor zijn Naam ondernamen, uit de hand slaat; zoodat er ten slotte niets, niets meer overblijft, dan de kale naakte rotsgrond, en de wanhoop in het hart, en de dood voor oogen; ja, dán, dán staan we voor dezelfde verzoeking waar Israël in de woestijn voor stond, dat het booze hart zou gaan murmereeren en zeggen: Och, dat ik dan maar liever in de wereld ware gebleven, dan had ik in zulk een schrikkelijken angst mijn toevlucht tot den sterken drank of tot het pistool genomen

Maar nu mag dat ook niet, en nu zit ik met mijn zielverscheurende nooden in de woestijn alleen; alleen als een eenzame musch; als een roerdomp der woestijnen.

Dan is het donker, dan wordt het nacht, dan trekt bange duisternis over de ziel.

Tot dan het woord komt: »Wie is er onder u, die den Heere vreest? Als hij in de duisternis wandelt en geen licht heeft, dat hij betrouwe op den naam des Heeren en steune op zijn God."

Want als er dan *echt* geloof in u ritselt, dan strengelt de Heilige Geest dat woord door de samenvoegselen uwer ziel heen.

Gij grijpt het.

Het grijpt u, en het trekt u op uit den stroom waarin ge zoudt verzonken zijn.

En dan merkt ge, hoe er licht voor den rechtvaardige midden in de duisternis gezaaid is.

Want ja, de donkerheid wijkt dan wel niet, maar het is of God zelf uit den hemel lichtvonken, vuurvonken in die duisternis uitstrooit.

En bij dat licht ziet ge.

En bij het zien van het licht leeft ge op.

KUYPER.

Amsterdam, 8 Jan. 1892

Ook de *Tijd* heeft thans, en nog wel in twee hoofdartikelen, den percentsgewijzen relatieven achteruitgang van de Roomsche bevolking ten onzent besproken.

Zij erkent de beteekenis der bij de volkstelling verkregen cijfers, en geeft toe, dat het Roomsche percent van 39 allengs op even 35 gedaald is.

Een inzender zocht naar de verklaring van dit verschijnsel, en wees op vier oorzaken.

Ten eerste op het celibaat der geestelijken; ten tweede op de emigratie vooral uit Limburg; ten derde op de sluiting van latere huwelijken; en ten vierde op het ongunstige sterftecijfer in Limburg en Noord-Brabant.

Toch wil de *Tijd* aan deze vier oorzaken niet te veel gewicht hechten.

Niet aan het celibaat, omdat ook onder de niet-Roomschen zeer velen vrijwillig celibatair leven.

Niet aan de emigratie uit Limburg, waarschijnlijk omdat ook uit het Noorden de emigratie sterk, zoo niet sterker is.

Iets meer aan de late of mindere huwelijken, die h. i. gevolg zijn van minder welvaart in het Zuiden.

En ten slotte minder weer aan het hooger sterftecijfer in het Zuiden, dat in 1884 exceptioneel was.

Neen, de achteruitgang moet volgens de *Tijd* niet in het Zuiden, maar zeer bepaaldelijk in het Noorden van het land gezocht, en wel het meest, ja bijna uitsluitend in de groote steden.

In die groote steden leven er altoos velen, zoo zegt ze, die allengs van alle belangstelling in de religie afkeerig wierden en buiten alle deelneming aan het kerkelijk leven voortsukkelen.

Deze soort lieden hebben niets voor hun kerk en voor hun religie over, en neigen er daardoor zeer toe, om liever over te treden in een Synodale kerk, die het haar leden vergunt, om jaar in jaar uit lid van haar gemeenschap te blijven, zonder dat ze ooit iets voor hun kerk doen, of op eenige wijze aan het leven van hun kerk deelnemen.

Vooral door gemengde huwelijken komen de zoodanigen er dus zeer licht toe, om de lastiger Roomsche kerk te verlaten en in de doodgemakkelijke Synodale kerk over te gaan. Of ook, waar zij zelven dan nog dezen overgang niet aandurven, voeden ze toch hun kinderen in de kerk der Synodalen op. En al is dit cijfer nu niet zoo in het oog loopend om gerucht te maken, toch werkt het op den langen duur sterk genoeg door, om ten slotte in het cijfer mee te tellen.

Wij voor ons kunnen met deze oplossing van de *Tijd* niet medegaan.

Van deze overgangen weten we ook iets af; maar ten eerste staat hier tegenover, dat er zoo nu en dan evengoed enkelen uit de Protestantsche kringen in de Roomsche kerk overgaan, en dat bij gemengde huwelijken heel wat kinderen in de Roomsche kerk worden opgevoed.

Bij een percentsgewijze berekening moet men dus deze beide soort renegaten eerst pondspondsgewijze tegen elkander uitspelen. En al gaven we nu toe, dat er ook dan nog zeker *surplus* overblijft van dezulken, die aan Rome den rug toekeerden, zoo lijkt het er toch op geen voeten of vademen naar, dat dit surplus in tien jaren tijds een 20,000 zou kunnen bedragen, en dus per jaar een 2000.

Vooral sinds de Aprilbeweging heeft men met name in de groote steden meest afzonderlijke commissiën benoemd, die de Synodale kerkeraden op de hoogte hielden van deze overgangen; en wanneer men nu weet dat deze in de groote gemeente van Amsterdam jaarlijks zelden boven de 20 gingen, zal het wel geen betoog meer behoeven, dat met zoo klein cijfer nooit het enorme cijfer, dat de aandacht trok, te verklaren viel.

Overgangen van kerk naar kerk zijn bij ons over het algemeen uiterst zeldzaam, en rekenen in het percentage der bevolking bijna niet meê.

Juist echter omdat vele Protestanten nog steeds in den waan verkeerden, alsof deze overgangen naar de Roomsche kerk zoo sterk waren, dat allengs en ongemerkt ons halve land Roomsch werd, hebben we met eenige uitvoerigheid op deze cijfers gewezen, om te doen uitkomen, hoe onwaar en hersenschimmig heel deze voorstelling is.

Het is volkomen waar, dat er sommige streken van het land zijn, waar de Roomschen toenamen. Zoo b. v. in Staats-Vlaanderen, op het platteland van Utrecht, en in die streken van Zuid- en Noord-Holland, die naar Utrecht toeliggen. En het is uit de aanschouwing van wat men hier zag, dat men zijn onhoudbare conclusie voor heel het land trok.

Iets waar men te eerder toe kwam, omdat ongetwijfeld ook in menige andere streek de Roomsche boeren en industrieelen maatschappelijk vooruitgingen, en daardoor tot meerder invloed in het gemeenschappelijk leven kwamen.

In dorpen waar vroeger de rijkere bevolking Protestantsch en de Roomsche bevolking arm was, is nu niet zelden omgekeerd het meerendeel der hofsteden in Roomsche handen, terwijl de arbeiders meest Protestanten zijn.

Ook het plotseling allerwegen optreden met prachtige kerkgebouwen heeft tot dien indruk bijgedragen; terwijl toch dit verschijnsel alleen daaruit te verklaren is, dat de indertijd interest op interest uitgezette kapitalen, bijna gelijktijdig allerwegen de noodige sommen voor kerkbouw beschikbaar deden komen.

Deze op allerlei wijs verkregen indruk vermag echter niets tegen de welsprekende kracht der cijfers.

De cijfers wijzen nu eenmaal uit, dat *pro rato* zoowel de Roomsche kerk als de Protestantsche afnam, en dat het eenig cijfer dat werkelijk vooruitgaat dat der ongelooviven is.

Het *ongeloof* is in heel ons vaderland nog steeds aan de winnende hand.

Voor het overige hechten wij aan de steeds wassende toeneming der bevolking uit moreel en religieus oogpunt bitter weinig.

Vooral bij de bevolking van een land, als het onze, komt het veel minder op de *quantiteit* dan op de *qualiteit* aan.

En in zooverre vroege en onberaden huwelijken ook het hunne tot vermeerdering der quantiteit bijdragen, mag evenzeer aangenomen, dat de qualiteit er door achteruitgaat.

Van den heer J. J. Schokking ontvingen we het begrijpelijk verzoek om onderstaand schrijven te willen opnemen.

Hij was door ons, gelijk men zich herinneren zal, in éénen adem genoemd met den heer Ds. Vethake, bij de vermelding dat de Haagsche Synodale Commissie geen gelegenheid om te rehabiliteeren vond, eenvoudig wijl geen verdere verzoeken tot rehabilitatie waren ingekomen.

Zijn stuk luidt als volgt:

Den Hooggel. Heer
Dr. A. KUYPER,
Hoofdredacteur van de *Heraut*.

Hooggel. Heer en Br.!

In de *Heraut* van zo dezer wordt de naam Schokking genoemd in een zinsverband, waaruit is op te maken en door de meeste lezers wel opgemaakt zal worden, dat door hem verzocht zou zijn om weder onder de Synode terug te mogen keeren, hetgeen toch geheel onjuist is.

Een zoodanig verzoek van mij bestaat niet en kan niet bestaan, aangezien ik met de Doleantie niet kon medegaan, noch mij op eenige andere wijze van de kerk heb afgescheiden, waarvan ik door genade lid ben door geboorte, doop en belijdenis.

Hoogachtend heb ik de eer te zijn

Uw Dw. Br.
J. J. SCHOKKING.

Oud-Ouderl. der Ned. Herv. gemeente.
Amsterdam, 26 Dec. 1891.

Onze broeder Schokking zal wel willen gelooven, dat ook ons zijn volharden onder de Synodale Organisatie geen geheim was. Van zijn dusgenaamd niet-medegaan met de Doleantie was ons alles bekend. Het kon dus onze intentie niet zijn, hem als gewezen Doleerende voor te stellen.

De zaak is deze, dat de heer Schokking evenals de overige 83 opzieners en diakenen te Amsterdam door de Haagsche Synode ten slotte kerkelijk gevonnist was; en dat nu, juist in de dagen, waarin Ds. Vethake zijn aanzoek bij de Synode inzond, volgens de dagbladen, bij diezelfde Synode ook een verzoek ten behoeve van den heer Schokking ter tafel kwam, om het over hem geslagen vonnis op te heffen, of de gevolgen er van te stuiten.

Zoo althans is in alle bladen gemeld, en ons is niet bekend, dat de heer Schokking tegen deze mededeeling protest heeft aangeteekend. Tot nader bewijs van het tegendeel meenen we dus deze mededeeling voor juist te mogen houden.

Welk stuk de heer Schokking opzond is ons onbekend; zelfs nemen we de mogelijkheid aan, dat hij zich van de hulpe van het Classicaal bestuur bediend heeft, om zijn doel te bereiken; maar welk verloop deze zaak ook had, het staat vast, dat de heer Schokking eerst door de Haagsche Synode gevonnist is, en daarna door dezelfde Synode is begenadigd.

Het eerste nu rekenden we hem steeds tot eere; het tweede blijft ons, ter wille van onzen broeder, een oorzaak van droefenis en smart.

Toch heeft ons deze gang van zaken nooit verwonderd.

Want wel streed onze broeder Schokking jaren lang onzen strijd meê, maar nooit kwam hij tot klaarheid en bleef nog altoos in de strikken van de volkskerk beklemd zitten. En wel vond hij het schriklijk en ontzettend zooals het onder de Synodale organisatie was, en in erger mate nog sinds 1886 werd; maar toch een man om met een valschen toestand *te breken*, was hij nimmer.

Hij is één dier velen, die met zijn hart bij ons zijn en het innig betreuren, dat ze niet meer met de oude broederen optrekken; maar inmiddels zich troosten met den zoeten waan, alsof de „volkskerk" vroeg of laat wel nog weer eens een kerk van Christus blijken zal.

Dispuut hierover is natuurlijk doelloos. Uit te maken wat *droom* of *werkelijkheid* is, blijkt in sommige toestanden van het menschelijk bewustzijn een volstrekte onmogelijkheid.

Eerst wie wakker wierd, merkt *daarna* dat het een *droom* was.

Eer niet.

Toen we onlangs van het bestuur der Vereeniging *Kerkhulp* het verzoek ontvingen, om, zoo mogelijk, het voortsluipen van de tering, waaraan ze leed, te stuiten, is hieraan met welwillendheid onzerzijds voldaan.

Sinds echter kwam ons van meer dan éene zijde allerlei klacht ter oore, dat er zeker misnoegen bestond over de min oordeelkundige wijze, waarop vaak hulp door deze Vereeniging verleend was. Onoordeelkundig in zooverre vaak hulp werd verleend aan personen, die zeer wel zelf konden betalen; en ook onoordeelkundig in zooverre soms hulp was geschonken aan mannen die tegen ons over stonden.

Zonder nu deze klachten licht te tellen, zij men toch gewaarschuwd, er niet te veel aan te hechten.

Het droeve feit, dat personen, door zich armer voor te doen dan zij zijn, zulk soort hulp voor de opvoeding van hun kinderen aannamen, kwam steeds voor, en raakt niet licht de wereld uit; terwijl het voor een bestuur, dat voor heel het land werkt, altoos onmogelijk zal blijken, in elke stad en in elk dorp zich geheel op de hoogte van iemands wezenlijke financieele krachten te stellen.

Aan de Rijks-universiteiten is het soms jaren achtereen gezien, dat studenten, die enkel van beurzen studeerden, zulk een massa beurzen meester wisten te worden, dat ze er weelderiger van leefden dan anderen, die op eigen kosten studeerden.

Al blijft het dus zaak, dat het bestuur van *Kerkhulp* voortdurend tot waakzaamheid worde aangespoord, en ook bij reeds aangenomen jongelingen telken jare weer onderzoeke, of de hulp nog wel noodig is, toch zou het o. i. hoogst ontredelijk wezen, om elke begane fout aan *Kerkhulp* zijn bijdrage te onthouden.

De moeilijkheden waarmee zulk een bestuur te worstelen heeft, zijn toch reeds zoo groot, dat men wel zal doen te zijnen laveure, eene groote mate van rekkelijkheid en inschikkelijkheid toe te passen.

Slechts één ding geven we toe: indien het bestuur, na door deskundigen op zulke bezwaren met naam en toenaam gewezen te zijn, er geen gevolg aan gaf, zoo zou het aan zich zelf het droeve gevolg hebben te wijten, dat in plaatsen, waar dit bekend wierd, de helpende hand zich terugtrok.

Of dit nu alzoo was, staat aan ons niet ter beslissing; maar het bedanken van alle contribuanten in een aanzienlijk Gereformeerd dorp in Noord-Brabant wordt aan zulk een oorzaak toegeschreven.

En al geven we nu volmondig toe, dat het soms hard schijnt, een eens geschonken steun aan een jong man te ontnemen, om de positie, die door zijn vader wordt ingenomen, toch mag voor deze hardheid het teruggedeinsd, zoodra men door zachter te werk te gaan, in strijd zou geraken met zijn statuten en geheel de toekomst van zijn fonds in gevaar zou brengen.

Bepaalt het desbetreffend artikel eenmaal, dat *Kerkhulp* niet aan een iegelijk hulp verleent, maar alleen aan de zoons van leden der Ned. Geref. kerken, dan dient hieraan de hand gehouden.

Het *Handboekje ten dienste der Nederduitsche Gereformeerde kerken voor het jaar 1892*, bij Le Cointre te Middelburg uitgegeven, en, zoo we wel zijn ingelicht, door de goede zorgen van den heer Van Oversteeg bewerkt, komt steeds meer op den goeden weg.

Het wordt rijker aan inhoud; er komt meer orde in; het wordt nauwkeuriger. En ook het Mengelwerk biedt iets treffelijks. Zoo met name het uitstekende stuk van Ds. Winckel van Oudewater, over het verband tusschen *Wedergeboorte en Doop*. Iets wat in het minst niet gezegd wordt, om de overige stukken van het Mengelwerk als minder beteekenend te karakteriseeren. Integendeel. Heel het Mengelwerk is kostelijk; maar in dit stuk van Ds. Winckel, spreekt een kracht en heerscht een helderheid, die vooral bij zoo moeilijk onderwerp dubbel dient gewaardeerd.

We gelooven dus wel, dat dit *Handboekje* op weg is, om zich een blijvende plaats te verzekeren.

Toch is het daarom nog lang niet, waar het wezen moet.

Zoo is het al aanstonds een ernstige fout tegen de goede orde, dat wat *hoofdzaak* is: de kerken, achteraan komen, en dat allerlei opgaven over scholen, die hier *bijzaak* zijn en blijven moeten, voorgegaan.

Dit nu heeft geen houding.

Het is een *Handboekje* niet ten dienste van Gereformeerde *personen*, maar ten dienste van Gereformeerde *kerken;* en al geven we nu toe, dat ook de kerken als zoodanig belang kunnen hebben bij scholen en andere aangelegenheden, toch kan nooit beweerd, dat de opgaven omtrent de kerken haar slechts in de tweede plaats interesseeren.

Juist omdat dit Handboekje de kerken als zoodanig wil dienen, moeten de kerken steeds in de eerste plaats komen.

Met den eigenlijken almanak staat dit anders. Wil men dezen blijven opnemen, wat wel niet noodzakelijk is, maar toch kan, dan moet deze natuurlijk voorop staan. Dan evenwel zal het goed zijn door een aparte bladzijde met den Franschen titel: *Almanak*, dit inleidend deel, van den eigenlijken inhoud af te scheiden.

Op dien Almanak zou dan een nieuw Fransche titel moeten volgen: *Opgaven van de Nederduitsche Gereformeerde kerken*, zonder dat de binnenzijde van dezen Franschen titel bedrukt werd.

Op deze opgaven zelven valt weinig aan te merken. Allengs worden ze volledige en rijker. Toch zou het ter bevordering van de eenheid in deze opgaven wel aanbeveling verdienen, dat een staat om in te vullen tijdig aan elken kerkeraad gezonden werd, opdat men omtrent alle kerken geven kunne, wat nu slechts voor een enkele geboden wordt.

Bij Zuid-Holland en Friesland had echter de Particuliere Synode bovenaan moeten staan, gelijk elders niet eerst de kerken eener classis, maar de classis zelve genoemd wordt.

De kerken vormen de classis, en de classen de Particuliere Synode. Legt men dus zijn opgaven zóó aan, dat eerst de verzameling der kerken en daarna de enkele kerken genoemd worden, dan moet ook hier eerst de particuliere Synode genoemd als gevormd uit de navolgende classen. Of wel acht men het gewenscht de classen eerst te noemen, dan moet de Particuliere Synode aan het eind der provincie opgegeven, en opgegeven niet enkel met de Deputaten van Advies, maar met alle Deputaten die door deze Synode zijn aangewezen, ook met die der roepende kerk. Zelfs zou het ten zeerste aanbeveling verdienen de altoos korte Acta van deze Synoden in te lasschen.

Voor de duidelijkheid van het overzicht ware het voorts zeer te wenschen, dat de titelbladzijde voor elke provincie telkens *rechts* viel en nooit *links*, ook al moet dan de pagina links in blanco blijven.

Eer nu echter, na afhandeling van de kerken, gelijk die in heur classen zijn ingedeeld, allerlei recapitulaties en staatjes volgen, zou het toch goed zijn geweest, hier, en niet onder de scholen, de lijst der Synodale Deputaten te geven, gelijk die door de laatstvoorgaande Voorloopigen Sydode benoemd zijn. Een lijst waaraan dan tevens kon zijn toegevoegd een opgave van die Synodale besluiten, die betrekking hebben op collecten, examens en dergelijke, waar men gedurig mede in aanraking komt

Bovendien hoorde hier dan tevens bij al wat men verder uit de laatst voorgaande Synodale vergadering wenschte mede te deelen. Immers een Synodaal rapport en besluit, gelijk nu geschied is, in het *Mengelwerk* op te nemen, is een verwarring van het officieele en niet-officieele, waarvoor nauwlijks verschooning is te vinden.

In de recapituleerende lijstjes zal de drukker iets beter op de keuze van letter moeten toezien. De lettersoort voor *Emeriti predikanten* en *Necrologie* moet natuurlijk dezelfde zijn als die gekozen is voor de *Naamlijst van predikanten*. Nu daarentegen staan deze emeriti predikanten aangeduid met een lettersoort die tweemaal zoo groot en vet is; wat misstaat.

Ook gaat het niet aan *Necrologie* als titel te kiezen. Men heeft drie lijstjes van *Dienaren des Woords* 1°. die in dienst zijn, 2°. die emeriti zijn, en 3°. die overleden zijn. Doch deze hooren dan ook op elkander te volgen, en de *Oefenaars* mogen niet tusschen de dienstdoende en de emeriti Dienaren des Woords ingeschoven. Het lijstje der emeriti dient volledig te zijn, terwijl er nu o. a. Dr. De Hartog, Dr. Geesink, Dr. Rutgers en Dr. Kuyper op ontbreken; terwijl eindelijk de kerkelijk praeparatoir en peremptoir geëxamineerden, als proponenten voor den Dienst des Woords, bij de Dienaren des Woords hooren; eer men aan de Oefenaars toekomt.

Dat de kerkelijke organen onder het hoofd *Necrologie* op blz. 117 staan, zal wel geen profetie van hun spoedigen ondergang bedoelen; maar heeft toch zoo veel van een bladvulling.

Die bladen, die door de kerken als officieele organen erkend zijn, mochten wel een geheel afzonderlijke bladzijde met een eigen hoofd hebben, en wel zoo, dat niet alleen de uitgevers, maar ook de redacteurs werden genoemd; en voorts prijsopgave van blad en advertentiën er aan worden toegevoegd.

Nadat aldus de kerkelijke opgaven in engeren zin waren afgehandeld, kon dan met nieuwen Franschen titel een derde rubriek volgen: *School, Zending en Philanthropie*.

In deze rubriek behoorde dan eerst opgave te geschieden van de *Scholen* voor hooger, middelbaar en lager onderwijs, voor zooverre die in officieel verband met onze kerken traden, of met ons op eenzelfden grondslag staan; telkens met vermelding van dit verband voor zoover het aanwezig is. Hieraan ware dan toe te voegen de opgave omtrent vereenigingen die wel zelven geen scholen onderhouden, maar toch het Gereformeerde schoolwezen dienen.

Daarna behoorde dan opgenomen alles wat op de *Zending* betrekking heeft, voor zooverre deze met onze kerken in verband staat, en zulks met volledige opgave van kerken, zendelingen, bestuurders, collecten enz.

En eindelijk kon als derde onderdeel van deze rubriek een opgave volgen van stichtingen als 's Heeren Loo, Effatha e. a.; met uitzondering van de plaatselijke stichtingen, gelijk het weezenpaviljoen te Amsterdam, hetwelk onder de kerk van Amsterdam diende vermeld.

Eenigszins moeilijk was ten slotte voor zulk een *Handboekje* de verhouding waarin het zich te plaatsen had tot de kerken en stichtingen der Christ. Gereformeerde kerken.

Eerlang vervalt nu, zoo we hopen, deze moeilijkheid; maar toefde die nog, dan zou het toch o. i. beter zijn, in een afzonderlijke rubriek eenige korte opgaven omtrent deze kerken, en evenzoo omtrent de groepen der Ledeboerianen enz. bijeen te voegen, dan zoo hier en daar, te hooi en te gras, iets van deze kerken mede te deelen.

In een afzonderlijke rubriek geeft de